

# Çin Kaynaklarına Göre Türk-Çin İlişkilerine Tarihsel Bir Bakış

Bülent Okay\*

## Giriş

Tarih Bilimi (Shi Xue 史学), Çinlilerin son derece önemsedığı bir bilim dalıdır. Çin kültürüne göz attığımızda, Tarih Yazıcılığı'nın babadan oğula geçen bir meslek olduğunu görmekteyiz. Çince "Tarih (Shi 史)" sözcüğünün kökenine baktığımızda, bu sözcüğün iki şekilde meydana geldiğini görmekteyiz: "Doğru (zhong 中)" ve "El (shou 手)". Çince Tarih (Shi 史) sözcüğünün anlamı; "doğruyu yazan el"dir.

Tarih Kitabı (Shi Shu 史书) teriminin ilk kez ne zaman kullanılmaya başlandığını da hatırlamakta yarar var. Tarih Kitabı (Shi Shu 史书) terimi ilk kez, Konfüçyüs (Kong Zi 孔子)'ün derlemiş olduğu "İlkbahar-Sonbahar Yıllıkları (Chun Qiu 春秋)" adlı kitapla birlikte kullanılmaya başlanmıştır.

## Çin Tarih kitapları içeriklerine göre üçe ayrılırlar:

### Biyografiler (Ji Zhuan 纪传):

Bu yöntem ilk kez, ünlü tarihçi Si-Ma Qian (司馬遷) tarafından kullanılmıştır. Kişilerle ilgili bilgiler çok ayrıntılıdır. Diğer olaylara daha az yer verilir. Örnek: Han Shu 汉书, Shi Ji 史記

### Yıllıklar (Bian Nian 编年):

Konfüçyüs (Kong Zi 孔子)'ün derlediği "İlkbahar-Sonbahar Yıllıkları (Chun Qiu 春秋)" ile başlar. Yazıldığı dönemin olaylarını kronolojik bir sırayla anlatır. Olaylar hiç eksiksiz kayda geçirilmiştir. Ancak olaylarla ilgili ayrıntılar ve yorumlar yer almaz. Örnek: Chün Qiū (春秋).

\* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Sinoloji Anabilim Dalı, Ankara/TÜRKİYE, bulentokay51@gmail.com DOI: 10.37879/9789751749987.2022.28

### **Kayıtlar (Ji Shi Ben Mo):**

İlk kez Yuan Shu (袁樞) tarafından kullanılmaya başlanan bir yöntemdir. Olaylar başından sonuna kadar ayrıntılı bir biçimde anlatılır. Böylece olayların nasıl meydana geldiğini, nasıl geliştiğini ve sonuçlarını öğrenmek mümkündür. Örnek: Tong Jian Ji Shi Ben Mo (通鑑紀事本末).

Büyük Çin Külliyyatı (Si Ku Quan Shu 四庫全書) içinde yer alan tarih kitaplarını iki ana başlık altında incelemek mümkündür: Resmî Tarih Kitapları (Zheng Shi 正史) ve Resmî Olmayan Tarih Kitapları (Za Shi 杂史).

### **Resmî Tarih Kitapları (Zheng Shi 正史)**

Olayları tam ve doğru olarak yazan tarih kitaplarıdır. Olaylarla ilgili gerçekler olduğu gibi kayda geçirilmiştir. Bu kitaplarda herhangi bir düzeltme ve tahrifat yoktur. Bunlar, tarih araştırmalarında temel alınması gereken kitaplardır.

### **Resmî Olmayan Tarih Kitapları (Za Shi 杂史)**

Tarihî olaylardan başka olayları da içeren kitaplardır. Tarihî olayları tam olarak anlatmaz. Kaydedilen olaylarda bir bütünlük yoktur. Bunların içinde çok değerli kitaplar bulunmaktadır.

Çin tarihi içinde, Dört Tarih (Si Shi 四史) olarak anılan dört kitap bulunmaktadır. Bu kitapların adlarını da hatırlayalım:

1. Tarih Kayıtları (Shi Ji 史记)
2. Han Tarihi (Han Shu 汉书)
3. Sonraki Han Tarihi (Hou Han Shu 后汉书)
4. Üç Devlet Tarihi (San Guo Zhi 三国志)

Çin tarih kitapları ile ilgili bilmemiz gereken bir konu da, 24 tarih<sup>1</sup> içinde sadece yedi tanesinde bulunan “Bibliyografya Kayıtları (Yi Wen Zhi 艺文志)” bölümünün bulunmasıdır. Bu bölümler Çin kültürü ve edebiyatı açısından son derece önemlidir. Bu bölümlerde; tarih kitabının yazıldığı dönem ve o tarihe kadar yazılmış olan tüm kitapların künyeleri yer almaktadır. Ayrıca, kitapların içerikleri hakkında bilgiler de bulunmaktadır. Zaman içinde kaybolmuş ya da yok olmuş kitaplar hakkında da bilgi almak

1 “24 Tarih”, bazı tarihçiler tarafından “25 Tarih” ve ya “26 Tarih” olarak da adlandırılmaktadır. 24 Tarih kayıtlarına “Qing Shi Gao (清史稿)” ve “Xin Yuan Shi (新元史)” kitaplarının eklenmesiyle bazı tarihçiler bu kayıtların toplam sayısını “26 Tarih” olarak adlandırmaktadır.

mümkün olabilmektedir. İçinde “Bibliyografya Kayıtları (Yi Wen Zhi 艺文志)” bölümü bulunan yedi tarih kitabı ve bölümlerine verilen adlar aşağıdaki gibidir:

1. Han Shu Yi Wen Zhi 汉书艺文志
2. Sui Shu Jing Ji Zhi 隋书经籍志
3. Jiu Tang Shu Jing Ji Zhi 旧唐书经籍志
4. Xin Tang Shu Yi Wen Zhi 新唐书艺文志
5. Song Shi Yi Wen Zhi 宋史艺文志
6. Ming Shi Yi Wen Zhi 明史艺文志
7. Qing Shi Yi Wen Zhi 清史艺文志

Çinli tarihçiler günümüze kadar ulaşan değerli eserler bırakmışlardır. Bu eserlerinde yalnız siyasi ve askeri olayları yazmakla kalmamış; komşu ülkelere giden elçilerin ve askerlerin raporlarını da kaydetmişlerdir. Çeşitli seyahatnameleri de içeren Çin tarih kaynaklarında, komşu ülke ya da ulusların tarihleri, kültürleri, gelenekleri ve dinsel inançları hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır.

Çin kaynakları özellikle Türk tarih ve kültürü açısından son derece önemli bilgiler içermektedir. Tarih Kayıtları (Shi Ji) içinden yaptığımız alıntıda, Hunların yaşantıları hakkında çok kısa bilgi vereceğiz. Daha sonra, Hunlara gelin gönderilen Wang Zhao Jun adındaki cariyenin hayatından kısa bir metne değineceğiz. Son olarak da Göktürklerin Çin tarihinde oynadıkları önemli rol hakkında alıntılar sunacağız.

Alıntı yaptığımız kitaplar, Çin resmi tarih kitaplarının ne kadar değerli bilgiler içerdiğini bize göstermektedir. Kullandığımız kaynaklar, konuyla ilgili en eski belgelerdir. Atatürk’ün direktifleriyle kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nin ilk 16 kürsüsü içinde Sinoloji kürsüsünün bulunması tesadüf değildir. Amaç, Çince belgelerin Türkçeye kazandırılarak, Türk tarih ve kültürünün aydınlatılmasıdır.

Çin kaynaklarına göz attığımızda, ilk kez “Shi Ji”<sup>2</sup> içinde “Xiong Nu”<sup>3</sup> adına rastlıyoruz. Çin belgelerine göre, Türk-Çin ilişkileri, MÖ 4. yüzyıl-da başlamaktadır. Tarih kayıtları içindeki “Hun Kayıtlarında” neler yazıyor okuyalım:

“Xiong Nu’ların atası, Xia soyundan gelen Chun Wei’dir. Tang ve Yu döneminden önce, Shang Rong, Xian Yun ve Xun Yu boyları, kuzey bozkırlarında yaşarlar. Hayvancılıkla uğraşıp, göçebe bir yaşam sürerler. Besledikleri hayvanların çoğunluğu, at, sığır ve koyundur. Özel olarak, deve, eşek, katır ve Jue Ti, Tao Tu, Tan Xi atları beslerler. Su ve otlakları izleyerek göç ederler. Şehirleri yoktur ve belli bir yerde tarımla uğraşmazlar. Ama herkesin ayrı toprağı vardır. Yazıları yoktur. Akitlerini söz ile yaparlar. Erkek çocuklar koyuna biner, okla kuş ve tarla faresi avlar. Biraz daha büyüyünce, okla tilki ve tavşan avlarlar, yerler. Gençler yay gerebilir. Hepsisi de atlı askerdir.”

“史记 - 匈奴列传<sup>4</sup>

#### Asıl Metin (原文)

“匈奴，其先祖夏后氏之苗裔也，曰淳维。唐虞以上有山戎、獫狁、荤粥，居于北蛮，随畜牧而转移。其畜之所多则马、牛、羊，其奇畜则橐駝、驴、羸、馱騃、騊駼、騊駼。逐水草迁徙，毋城郭常处耕田之业，然亦各有分地。毋文书，以言语为约束。兒能骑羊，引弓射鸟鼠；少长则射狐兔：用为食。士力能毋弓，尽为甲骑。”

#### “Günümüz Çincesi (译文)

“匈奴的祖先是夏后氏的后代子孙，叫淳维。唐尧、虞舜以前就有山戎、獫狁、荤粥居住在北方蛮荒之地，随着畜牧活动而迁移。他们的牲畜较多是马、牛、羊，他们的奇特牲畜是骆驼、驴、骡、馱騃、騊駼、騊駼。他们追寻着水草而迁徙，没有城郭和经常居住的地方，不搞农业生产，但是也有各自分占的土地。没有文字和书籍，用言语来约束人们的行动。儿童即能骑羊，拉弓射击鸟和鼠，稍微长大就能射击狐兔，用作食物。成年男子都能拉开弓，全都披挂铠甲，骑着战马。”

“Hun Kayıtlarında” ne diyor: “Yazıları yoktur, akitlerini sözle yapar-

2 史记，司马迁，十二本紀、三十世家、七十列傳、十表、八書，共一百三十篇，五十二萬六千五百餘字，西汉，中华书局 (Shǐ Jì, Sī-Mǎ Qiān, Shǐ'èr Běnjì, Sānshí Shìjiǎ, Qīshí Lièzhuàn, Shí Bǐāo, Bā Shū, Gòng Yībǎi Sānshí Piān, Wúshí'èr Wàn Liùqiān Wǔbǎi Yú Zì, Xihàn, Zhōnghuá Shūjú)

3 Xiōng Nú 匈奴 “Hun”

4 Si-Ma Qian 司马迁, Shi Ji 史记 (Tarih Kayıtları), Zhong Hua Shu Ju, Beijing 1975, Juǎn Yībǎi Yīshí (Bölüm 100), Xiōng Nú Lièzhuàn dì wúshí 卷一百一十 匈奴列傳 第五十 (Xiong Nu 50).

lar.”<sup>5</sup> Günümüzde Türkler arasında “söz vermek” çok önemlidir. Sözünü tutmayana iyi gözle bakılmaz.

Bazı Türk tarihçilerimize göre; Türk akınlarıyla baş edemeyen Çinliler Çin Seddini inşa etmişlerdir. Çin Seddi de Türkleri durduramayınca, başka yöntemler denemişlerdir. “Türkleri içerden parçalamak için, Türk liderlerine prensesler göndermişlerdir.”<sup>6</sup> Bu tarihçilere göre bu prensesler Türkleri içerden parçalamışlardır. Bu kızlardan en ünlüsü, Wang Zhao Jun’dür. Han tarihi 7’ine bir göz atalım, Wang Zhaojun ile ilgili neler yazıyor:

“Han Yuan Di zamanında saraya cariye olarak girmiştir. Çok güzel bir kadın olduğu için saray ressamına rüşvet vermemiştir. Ressamın çirkin bir kadın olarak çizdiği Wang Zhao Jun, sarayda kaldığı dönem içinde hükümdarla karşılaşma fırsatı bulamamıştır.

Xiong Nu lideri Çin sarayından bir kızla evlenmek istediğinde, Wang Zhao Jun, Xiong Nu lideri “Hu Han Ye” ile evlenmek için gönüllü olmuştur. Hu Han Ye kendisine gösterilen gelin adayları içinden, güzelliği ile göz kamaştıran Wang Zhao Jun’ü seçer.

Xiong Nu’lara gelin giden Wang Zhaojun pipa<sup>8</sup> çalmakta ustadır. Genellikle kırmızı pelerinli ve elinde bir pipa olarak resmedilir. Xiong Nu’lara giderken “Chu Sai Qu 出塞曲” adlı parçayı çalar. Hun topraklarına varan Wang Zhao Jun’e “Hun topraklarına huzur getiren” anlamına gelen “Ning Hu Yan Zhi 宁胡阏氏” unvanı verilir. Xiong Nu’ların lideri Hu Han Ye ölünce, Wang Zhao Jun, hükümdar Han Cheng Di’ye mektup göndererek saraya geri dönmek istediğini belirtir. Hükümdar artık onun bir Xiong Nu kadını olduğunu ve onların töresine uyması gerektiğini söylemiş ve Wang Zhaojun’un isteğini reddetmiştir. Hu Han Ye’nin diğer eşinden olan oğlu Xiong Nu’ların lideri olmuştur. Wang Zhao Jun de Xiong Nu töresine göre, bu yeni hükümdarla evlenmek zorunda kalmıştır. (MÖ 31 - MÖ 20) Bu evlilikten iki kızları olmuştur.”<sup>9</sup>

5 “Yazıları yoktur, akitlerini sözle yaparlar.”(毋文书，以言语为约束。Wu Wen Shu, Yi Yan Yu Wei Yue Shu .)

6 Uygulanan politikanın adı; He Qin Zheng Ce (和亲政策)’dır. Aslında bu yöntem (evlilik yoluyla barış sağlama) göçebe uluslar arasında oldukça yaygın kullanılan bir yöntemdir. Günümüzde Anadolu’da halen uygulanmaktadır.

7 Han Tarihi: Han Shu 汉书

8 Telli bir Çin müzik aleti.

9 Ban Gu 班固, Han Shu 汉书 (Han Hanedanlığı Tarihi), Zhong Hua Shu Ju, Beijing 1975.

Wang Zhao Jun'ün hayatı, "Han Tarihi"nde ayrıntılı bir biçimde yer almaktadır. Wang Zhao Jun'ün gelin gidişi Çin edebiyatında en çok işlenen konulardan biri olmuştur. Onun öyküsü, kırktan fazla romana ve yedi yüzden fazla şiire konu olmuştur.

Özellikle Sui Hanedanlığının yıkılışı ve Tang Hanedanlığının kuruluşu sırasında Göktürk (Tu Jue)'lerin oynamış olduğu rol çok önemlidir. Diyebiliriz ki, taht kavgası yapan Çinli askeri liderlerden hangisinin tahta geçeceğine Göktürkler karar vermiştir. Sui Hanedanlığının son dönemlerinde, Çin'in kuzeyindeki askeri liderler arasında iktidar kavgası başlar. Bu askeri liderler, Göktürklerin desteğini sağlamak için ellerinden geleni yaparlar. Göktürklerin buyruğu altında olduklarını ifade etmekten bile kaçınmazlar. Bilirler ki, Göktürklerin askeri desteği olmadan başarılı olmaları mümkün değildir.

Bununla ilgili olarak Göktürklerle ilgili kayıtlarda şu ifadeler bulunmaktadır:

"Sui Hanedanlığı sona ererken Çin'in siyasi durumu çok karışıktı. Pek çok Çinli, Tu Jue'lerin yaşadıkları yerlere göç ediyordu. Bunun sonucunda Tu Jue'ler daha da güçlendiler. Çin İmparatorluğundan bile güçlü bir duruma geldiler... Doğudaki Qi Dan'dan, batıdaki Tu Gu Hun, Gao Chang'a kadar tüm ülkeler Tu Jue'lerin sözünü dinliyordu. Onlara saygı duyuyordu. Ordularındaki asker sayısı bir milyonu aşmıştı. Göçebelerin o zamana kadar böylesine güçlü oldukları görülmemişti. Tang Hanedanlığının kurucuları Tai Yuan'de Sui Hanedanlığına karşı ayaklanırken, Liu Wen Jin adındaki elçiyi Tu Jue'lerle gönderip, onların yardımını istemiştir."<sup>10</sup>

Tang Hanedanlığının kurucusu olan Li Yuan, Göktüklere peş peşe elçiler göndererek, onlara bağlılığını ifade etmiştir. Bunun sonucunda da, Göktürklerin desteğini sağlayarak, iktidar kavgasından galip çıkmış ve Tang Hanedanlığını kurmuştur. Tang Hanedanlığı dönemi tarihçileri, Tang Hanedanlığının kuruluşu sırasında Göktürklerin oynamış olduğu rolü görmezden gelmeye çalışmışlardır.

Tang Hanedanlığı kurulduktan bir müddet sonra, Göktürklerin lideri Xie Li Ke Han, Çinlilerle yaptığı bir savaşı kaybeder. Bu haberi duyan

10 Ou-Yang Xiu 欧阳修 ve Song Qi 宋祈, Xin Tang Shu 新唐书 (Yeni Tang Tarihi), Zhong Hua Shu Ju, Beijing 1975, Bk. Wang Fu 王缚, Tang Hui Yao 唐会要, Shi Jie Shu Ju, Shanghai Gu Ji Chu Ban She, Shanghai 1982, 94. Bölüm, ayrıca Bk. Du You 杜佑, Tong Dian 通典, D.C. Twitchett, Financial Administration Under The Tang Dynasty, Cambridge Üniversitesi, Cambridge 1970, 197. Bölüm.

Li Yuan'ın oğlu Li Shi Min çok sevinmiş ve duygularını açığa vurmaktan kaçınmamıştır. Tarihçiler tarafından aynen kaydedilen Li Shimin'in sözleri, Tang Hanedanlığının kuruluşu sırasında Göktürklerin oynadığı rolü anlatmaya yeterlidir.

Jiu Tang Shu 67. bölüm Li Jin Kayıtları'nda:

“Tang Tai Zhong (Li Shimin), Li Jin'in Xie Li Ke Han'ı yendiğini duyunca çok sevindi. Çevresindekilere dedi ki; ‘Tang Hanedanlığı kurulurken babam (Li Yuan), halkının iyiliği için Tu Jue'lere boyun eğdi. O zaman buna çok üzülmüştüm. Tu Jue'leri yok etmek için yemin etmiştim. Bu olay beni çok rahatsız ediyordu. Oturduğumda rahat edemiyordum. Yediğimden tat alamıyordum. Şimdi, ordumuzun bir bölümü onları yendi, eskilerde meydana gelen yüz kızartıcı olayı temizledi ” denmektedir.

Şimdi de, Tang Hanedanlığı sona erdikten sonra yazılmış olan Xin Tang Shu, Jiu Tang Shu ve Zi Zhi Tong Jian içindeki, Sui Hanedanlığının son dönemlerinde Çin'in kuzeyinde iktidar kavgası yapan askeri liderlere Göktürkler tarafından verilen rütbe ve destek ile ilgili kayıtlara bir göz atalım.

Jiu Tang Shu 55. bölüm ve Xin Tang Shu 86. bölüm içindeki “Liu Wu Zhuo Kayıtları”nda<sup>11</sup>; “Tu Jue'ler, Liu Wu Zhuo'ya Ding Yang Ke Han unvanı verdiler. Ona, kurt başlı bir bayrak verdiler. Liu Wu Zhuo kendini Çin hükümdarı olarak görmeye başladı” denilmektedir.

Zi Zhi Tong Jian 183. bölümdeki “Sui Hanedanlığı Dönemi Kayıtları”nda da; “617 yılında Tu Jue'ler, Liu Wu Zhuo'ya Ding Yang Ke Han unvanı verdiler. Ona, kurt başlı bir bayrak verdiler. Liu Wu Zhuo kendini imparator gibi görmeye başladı” denilmektedir.<sup>12</sup>

Görülen odur ki, Çin'deki iktidar kavgası sırasında Göktürklerin desteğini sağlamak için çaba harcayan askeri liderlerin sayısı hiç de az değildir. Bunlardan Li Yuan ve Liu Wu Zhuo önde gelen liderlerdir. Daha başka askeri liderler de vardır. Liang Shi Du, Li Zi He vb. Göktürkler hepsiyle arayı iyi tutmaya çalışmış ve usta bir politika izlemişlerdir.

Tarih kitaplarındaki kayıtlardan da anlaşılacağı gibi, Sui Hanedanlığının son dönemindeki iktidar kavgasında, askeri liderler Göktürklerin desteğini almak için adeta yarışmaktadır. Göktürkler de destekledikleri kişilere çeşitli unvanlar, kurt başlı bayraklar vererek, onları desteklediklerini

11 Liu Wu Zhuo, Çin'in kuzeyinde iktidar kavgası yapan askeri liderlerden biridir.

12 Si-Ma Guang 司马光, Zi Zhi Tong Jian 资治通鉴, Shi Jian Shu Ju, Taipei 1940.

göstermektedir. Bu askeri liderler, bu armağanları kabul etmekle, Göktürklerle biat ettiklerini ifade etmiş oluyorlardı. Biliyorlardı ki, Göktürklerin desteğini kazanan kişi, iktidar kavgasının galibi olacaktır.

Li Yuan, rakiplerini yenerek Tang Hanedanlığını kurmayı başarmış ve Tang Gao Zu adıyla tahta geçmiştir. Pek çok Çinli tarihçi, iktidar kavgasına katılan askeri liderlerin Göktürklerle kurmuş oldukları ilişkileri ayrıntılarıyla anlatmalarına karşın; Li Yuan'ın Göktürklerden almış olduğu yardıma fazla değinmek istememişlerdir. Tang Hanedanlığı hükümdarı Li Yuan'ın, Orta Asyalı bir ulustan yardım istemesini ve onlara boyun eğmesini içlerine sindirememişlerdir.

“Bayrak, bir ulusun, dolayısı ile de ordunun sembolüdür. Savaş sırasında askeri yönlendiren ve yöreklendiren bayraktır. Sui Hanedanlığının bayrağı kırmızı renkliydi. Li Yuan, Sui ordusunda görevli bir askerdirdi. Li Yuan, Sui Hanedanlığına karşı ayaklandığı zaman kırmızı ve beyaz renklerden meydana gelen bayrak kullanmıştır.”<sup>13</sup>

Wen Daya kitabında şöyle demektedir:

“Li Yuan henüz Sui Hanedanlığına başkaldırmadan önce, Li Yuan'ın etrafındakiler, derlemiş oldukları halk türkülerini ona sunarlar. Bu türkülerden birinde şöyle denmektedir:

“Küçük çocuklar

Bir sopaya beyaz bayrak takarlarsa Göçebe ulusların askerleri

Bu bayrağın etrafında toplanır.”

Li Yuan ailesinin soyadı “Li”dir. Li sözcüğü, ağaç<sup>14</sup> ve çocuk<sup>15</sup>imlerinden oluşmaktadır.<sup>16</sup> Bu nedenle, çocukların sopaya beyaz bayrak takmaları, soyadları Li olan Tang Hanedanlığı kurucularının beyaz bayrak kullanmalarını anlatmaktadır. Göçebe ulusların askerlerinin toplanmasında, Göktürklerin yardıma geleceğini anlatmaktadır.

“Li Yuan'ın bayrağı kırmızı ve beyaz renklerden meydana geliyordu. Bunun anlamı şudur; beyaz renk, kırmızı bayraklı Sui Hanedanlığına başkaldırıldığını ve de Göktürklerin desteğinin aldığını gösteriyordu. Kırmızı

13 Wen Daya, Da Tang Chuan Ye Qi Jü Zhu (Büyük Tang Hanedanlığı Kuruluş Tarihi), Shang Hai Gu Ji Chu Ban She, Shanghai 1983, s.11

14 木 mù: Ağaç

15 子 zi: Çocuk

16 李Li: Bir soyadı



renk ise, kendisinin Sui Hanedanlığından geldiğini, aslını tamamen unutmadığını ifade ediyordu.”<sup>17</sup>

Buradan da anlıyoruz ki Li Yuan, Sui Hanedanlığına karşı ayaklanmadan önce, Göktürklerin desteğini sağlamayı başarmıştır. Zaten o dönemdeki askeri ve siyasi dengeye baktığımızda, Göktürklerin desteğini sağlamadan başarılı olması imkânsızdır.

Wen Daya'nın kitabını okumaya devam edelim:

“Askerler arasında, ‘eğer Li Yuan, Tu Jue’lerle işbirliği yapmazsa onun peşinden gitmeyiz’ şeklinde konuşmalar oluyordu. Pei Ji ve Liu Wen Jin adındaki vezirler bu konuşulanları Li Yuan’e iletiler. Daha sonra, Pei Ji ile veliaht prens (Li Shimin) birlikte Li Yuan’e giderek bayrağın rengini değiştirmesini, Tu Jue’lerle işbirliği yaptığını belli etmesini istediler. Bunun üzerine Li Yuan, Tu Jue’lere elçi göndererek isteğini bildirdi. Shi Bi Ke Han bu isteği kabul etti. Soylu Kan Xiao Li’yi elçi olarak gönderdi. Binden fazla at gönderdi<sup>18</sup>. Üstelik Li Yuan’in Sui başkenti Xi Jing’e yapacağı saldırıya yardımcı olmak için asker gönderme sözü verdi.”<sup>19</sup>

Jiu Tang Shu içindeki Liu Wenjin Kayıtları’nda;

“Liu Wen Jin, Li Yuan’e bayrağın (rengini) değiştirilmesini önerdi. (Bayrakta) Başkaldırmanın ifade edilmesi gerektiğini belirtti. Tu Jue’lerin desteğini sağlayarak, askeri gücün artırılmasını söyledi. Li Yuan, onun sözünü dinledi. Böylece, Liu Wen Jin’i Shi Bi Ke Han’a elçi olarak gönderdi. Liu Wen Jin ile Shi Bi Ke Han görüşürlerken Shi Bi Ke Han dedi ki: ‘Tang Gong (Li Yuan) başkaldırmak istiyor. Bunu nasıl yapacak?’ Liu Wen Jin: ‘Biz, sizin ordunuzla birlikte başkente girmeyi düşünüyoruz. Halk ve top- rak Tang Gong’un, elde edilecek tüm ganimet Tu Jue’lerin olacak.’ Shi Bi Ke Han bunları duyunca çok sevindi. Kan Xiaoli emrine 2000 atlı asker vererek Liu Wen Jin ile birlikte gönderdi” denmektedir<sup>20</sup>.

Wen Daya'nın kitabında 1000 atlı askerin gönderildiğinden söz edilmektedir. Oysa “Jiu Tang Shu” içinde, ayrıntılı bir biçimde Kan Xiao Li ile birlikte 2000 atlının Liu Wen Jin’e eşlik ettiği yazmaktadır.

17 Chen Yin Ke, *Chuan Ji (Chen Yin Ke Külliyyatı)*, Shang Hai Gu Ji Chu Ban She, Shanghai 1982., s. 612

18 Atlı asker

19 Wen *age.*, s. 10.

20 Liu Xu, *Jiu Tang Shu (Eski Tang Tarihi)*, Zhong Hua Shu Ju, Beijing 1975, 57. bölüm, s. 2289

Wen Daya'nın kitabını okumaya devam edelim:

“Tu Jue’lerin lideri Shi Bi Ke Han, Da Guan, Zhi Shi ve Te Qing derecesindeki soylu elçilerini Li Yuan’e göndererek, atlı askerler yoldalar, birkaç gün sonra varacaklar’ diye haber yolladı. Li Yuan bu haberi duyunca çok sevindi ve “Gök”<sup>21</sup> benim başarılı olmam için Hu’ları gönderdi’ dedi.”<sup>22 23</sup>

Wen Daya'nın kitabını okumaya devam edelim: “Liu Wen Jin ve Tu Jue askerleri gecikince, üstelik onlarla ilgili hiç haber alınamayınca; Tu Jue’lerin Liu Wu Zhuo ile işbirliği yapacakları ve güneyden gelerek Tai Yuan’e saldıracakları yolunda söylentiler çıktı” denmektedir.<sup>2425</sup>

Göktürklerin hangi askeri lideri destekleyeceği büyük bir heyecanla beklenmektedir. Çünkü iktidar kavgasının sonucunu Göktürklerin yapacağı tercih belirleyecektir. Sonuçta, Göktürklerin desteğini sağlayan Li Yuan, iktidar kavgasından galip çıkmış ve Tang Hanedanlığını kurmuştur. Göktürklerin Çin tarihi içinde oynadıkları çok önemlidir. Göktürklerin, Çin tarihinin akışını değiştirdiklerini söylersek, hiç de abartmış olmayız.

Tang Hanedanlığının kuruluş aşamasında yaşanan bu olaylar, Göktürklerin Çin sarayında çok etkili olmalarını sağlamıştır. Çin sarayındaki estetik anlayışı tümüyle değiştirmiştir. Örneğin; eskiden zayıf ve narin hanımlar makbulken, Göktürklerin etkisiyle güçlü kuvvetli kadınlar ön plana çıkmaya başlamıştır.

21 Gök: Tanrı (天Tiān)

22 Wen, *age.*, 2. bölüm, s. 24.

23 Buradaki “Hu” sözcüğü, Tu Jue anlamında kullanılmıştır. Çinliler, Çin’in kuzey, kuzey-batı ve batısındaki uluslara “Hu” demektir. “Hu” sözcüğü, önceleri yalnızca Tu Jue (Göktürk) ve Xiong Nu (Hun)’ları anlatmakta kullanılmaktaydı. Sonraları anlamı değişmiş ve tüm yabancı ulusları ifade eden bir sözcük olarak kullanılmaya başlanmıştır.

24 Wen Daya, *Da Tang Quan Ye Qi Ju Zhu* 大唐创业起居注 (*Büyük Tang Hanedanlığı Kuruluş Tarihi*), 2. bölüm, s. 26.

25 Tai Yuan, Li Yuan’in ayaklanmayı başlattığı yerdir. Ayaklanmanın merkezi durumundadır.

## Sonuç

Yazımıza Çin tarihçiliği hakkında kısa bir bilgi vererek başladık. Çin'deki tarih arşivinin nasıl oluşturulduğu hakkında bilgi verdikten sonra, Türk-Çin ilişkileriyle ilgili bir örnek verdik. Resmi tarih kitaplarının ilki olan “Tarih Kayıtları”ndan bir alıntı yaptık. Alıntı yaptığımız metnin önce orijinal halini sonra da günümüz Çincesine çevrilmiş halini verdik. Böylece, orijinal metin ile günümüz Çincesi arasındaki farkın görülmesini sağlamayı amaçladık. Ayrıca, seçtiğimiz metnin Türkçe çevirisine yer verdik.

Yazımızda Türk-Çin ilişkilerinde sık sık dile getirilen “Çinli prensesler” ile ilgili bir metin seçilmiştir. Hunlara gelin olarak gönderilen Wang Zhao Jun bunların içinde en ünlüsüdür. Wang Zhao Jun ile ilgili kaynaktan alıntı yapılarak Türkçe çevirisi verilmiştir. Daha sonra ise, tarih sıralamasına göre Göktürklerle ilgili belgelerden örnekler geçilmiştir. Göktürklerin Çin tarihinin akışına müdahale etmeleri örneklerle verilmiştir.

Eğer Çinliler düzenli tarih kayıtları tutmamış olsalardı, tarihimizi bu kadar ayrıntılı bilmemiz mümkün olmayacaktı. Verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı gibi; Türklerden söz etmeden Çin tarihi, Çinlilerden söz etmeden de Türk tarihi yazılamaz.

## KAYNAKLAR

Ban, Gu 班固, Han Shu 汉书 (*Han Hanedanlığı Tarihi*), Zhong Hua Shu Ju, Beijing 1975.

Chen, Yinke, Chen Yinke *Chuan Ji* (*Chen Yinke Külliyesi*), Shanghai Gu Ji Chu Ban She Shanghai 1982.

Du, You 杜佑, Tong Dian 通典, Twitchett, D.C., Financial Administration Under The Tang Dynasty, Cambridge Üniversitesi, Cambridge 1970.

Fan, Ye 范晔, Hou Han Shu 后汉书 (*Sonraki Han Tarihi*), Zhong Hua Shu Ju, Beijing 1973.

Liu, Xu, Jiu Tang Shu (*Eski Tang Tarihi*), Zhong Hua Shu Ju, Beijing 1975.

Ou-Yang, Xiu 欧阳修 ve Song, Qi 宋, 祁, Xin Tang Shu 新唐书 (*Yeni Tang Tarihi*), Zhong Hua Shu Ju, Beijing 1975.

Si-Ma, Guang 司马光, Zi Zhi Tong Jian 资治通鉴, Shi Jian Shu Ju, Taipei 1940.

Si-Ma, Qian 司马迁, Shi Ji 史记 (*Tarih Kayıtları*), Zhong Hua Shu Ju, Beijing 1975.

Wang, Fu 王夫, Tang Hui Yao 唐会要, Shi Jie Shu Ju, Shanghai Gu Ji Chu Ban She, Shanghai 1982.

Wen, Daya 温大雅, Da Tang Quan Ye Qi Ju Chu 大唐创业起居注 (*Büyük Tang Hanedanlığı Kuruluş Tarihi*), Shanghai Gu Ji Chu Ban She, Shanghai 1983.